

SADRŽAJ

<i>Tomislav Frleta</i> O neotuđivosti i otuđivosti	161 – 170
<i>Tomislava Bošnjak Botica, Zrinka Jelaska</i> Sklonidba muških dvosložnih imena i naglasna dvojnost	170 – 181
<i>Dubravka Smajić, Irena Vodopija</i> Curriculum, kurikulum, kurikul – uputnik	181 – 189
<i>Mario Grčević</i> Poteškoće u priznavanju hrvatskoga jezika u inozemstvu	189 – 192
<i>Stjepan Babić</i> Još o hrvatskome jeziku u Europskoj Uniji Uz članak Marija Grčevića	193 – 195

PITANJA I ODGOVORI

Botaničko nazivlje u vezi s imenicama na -ič (S. Babić)	196 – 198
--	-----------

OSVRTI

XIV. međunarodni slavistički kongres (B. Petrović)	198 – 200
Ispravak (Uredništvo)	200

JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. – Izdaje Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu. – Uređuju: Sanda Ham (glavna i odgovorna urednica, Osijek), Stjepan Babić (Zagreb), Mile Mamić (Zadar). Uredničko vijeće: Uredništvo, Zvonimir Junković (Nica) i Radoslav Katičić (Beč). Tajnica uredništva: Barbara Kovačević, korektorica: Barbara Kovačević. – Časopis izlazi pet puta godišnje, u veljači, travnju, lipnju, listopadu i prosincu.

Curriculum, kurikulum, kurikulum – uputnik

On the example of three almost concurrent professional pedagogical terms: curriculum, kurikulum i kurikulum, the paper problematizes the overall, uncontrolled penetration of foreign words into the contemporary lexicon of the Croatian language. In stead of these foreign words, we should use the Croatian expression uputnik and its adjective form uputnički.

**POTEŠKOĆE U PRIZNAVANJU HRVATSKOGA
JEZIKA U INOZEMSTVU¹**

Mario Grčević

Jezični srpskohrvatski unitarizam prve i druge Jugoslavije dobro nam je poznat. Nasuprot njemu, mnogo je manje poznat srpskohrvatski unitarizam Austro-Ugarske Monarhije, iako je on imao dalekosežnije posljedice nego cjelokupno unitarističko djelovanje jugoslavenskih država.

Korijeni austrougarskoga jezičnoga unitarizma nalaze se u tome da je početkom 19. stoljeća bečka jezična politika odlučila Srbima na području pod svojim nadzorom nametnuti novi književnojezični tip kojim bi se Srbi udaljili od Rusa i usko vezali s katoličkim Hrvatima. Jernej Kopitar bio je voditelj tog projekta. U svojim izvješćima redarstvenim službama govori o nužnosti književnojezičnoga „priključenja“ pravoslavaca katolicima, a ujedno upućuje i na to da bi za potrebe katolika trebalo prilagoditi pojedina djela Vuka Stefanovića Karadžića, čovjeka kojega je tražio i pronašao da bi preko njega na spomenuti način reformirao srpski književni jezik.² Dakle, Kopitar je zamislio da Hrvate i Srbe treba književnojezično ujediniti, a čini se da je imao i jasnu predodžbu o tome kako to ujedinenje treba provesti. Kopitara je u ulozi voditelja njegova jezičnopolitičkoga projekta naslijedio Franc Miklošič. On je po službenoj dužnosti organizirao i supotpisao Bečki književni dogovor i ujedno vješto omogućio da se Karadžić predstavlja njegovim organizatorom. Objavom Bečkoga književnoga dogovora u predgovoru službenoga rječnika Juridisch-politische

¹ Predavanje održano na prvome Okruglome stolu o hrvatskim studijima u inozemstvu u Skradinu, 5. – 6. svibnja 2007.

² Više vidi o tome u mojem članku Nacrt za studiju o Jerneju Kopitaru kao strategu Karadžićeve književnojezične reforme, koji je 2002. godine prihvaćen za tisak u Zborniku u čast Daliboru Brozoviću – Od indoeuropeistike do kroatistike. Zbornik još nije objavljen, no tekst članka može se pročitati na mreži: http://bib.irb.hr/datoteka/264345.Kopitar_Karadzic_PREPRINT.pdf.

Terminologie... iz 1853. taj je dokument postao bitnim i javnim jezičnopolitičkim dokumentom bečke jezične politike. Na hrvatskoj su ga strani uz snažnu podršku tadašnjih vlasti ostvarili tek hrvatski vukovci krajem 19. stoljeća. Beogradska jezična politika prve i druge Jugoslavije nastavile su provoditi staru bečku i austrijsko-madžarsku unitarističku jezičnu politiku na sebi svojstven način. Pod prevlašću srpskoga stvarale su novi književni jezik koji su širile i u Hrvatskoj.

Postavlja se pitanje zašto je jezična politika Beča i Austro-Ugarske Monarhije u ključnim crtama bila slična onima iz prve i druge Jugoslavije. Rekao bih da je u osnovi riječ o čistome etatizmu, tj. o spoznaji da je lakše upravljati hrvatskim i srpskim prostorom i pučanstvom ako ono ima jedan zajednički književni jezik ili takve književne jezike koji funkcioniraju kao međusobno zamjenjive varijante. Srpski su ciljevi u tome svemu bili drugačiji jer su preko bečke i jugoslavenske jezične politike i hrvatskoga oduševljenja ilirizmom i jugoslavenstvom išli na ostvarenje koncepcija velikosrpske ideologije.

Hrvatska danas više nije član višenacionalne države ili državne zajednice, no to će uskoro opet postati ulaskom u EU, u koju će prije ili kasnije ući i Srbija. Sagleđavajući dosadašnja iskustva u višenacionalnim državnim zajednicama i federacijama, postavlja se pitanje kakvoj ćemo jezičnoj politici EU biti izloženi s obzirom na hrvatsko-srpske jezične odnose. U Hrvatskoj mnogi smatraju da se za to ne treba brinuti jer je poznato da EU poštuje višejezičnost i da je jezično tolerantna. Međutim, neki u inozemstvu smatraju da bi upravnim tijelima EU bilo najpraktičnije da se srednjojužnoslavenski prostor u književnome jeziku izjednači, onako kako se pokušavao izjednačiti u Austro-Ugarskoj Monarhiji, zatim u objema Jugoslavijama, a trenutačno na haškome Međunarodnome sudu za bivšu Jugoslaviju. Proteklih se godina haški jezični pristup i nominacija „BHS jezik“ (bosansko-hrvatsko-srpski) širi i na sve više lektorata zapadnih europskih sveučilišta. Stoga se ondje hrvatski jezik, i kada je isključivi predmet nastave, često zove upravo onako kako se zove na Haškome sudu, unatoč tomu što je u znanstvenoj literaturi strana slavistika već odavno prihvatila da su hrvatski i srpski dva posebna književna jezika.

Protiv haške jezične politike u Hagu je javno prosvjedovao jedino Vojislav Šešelj tražeći da mu se dokumenti dostavljaju na srpskome jeziku. Šešeljev je zahtjev 2004. odbijen sa sljedećim obrazloženjem, koje je 23. studenoga 2004. u ime tužilaštva potpisao Hildegard Uertz Retzlaff:

„[...] inzistiranje optuženoga na postojanju srpskoga kao posebnoga jezika nema realnu podlogu. U jezikoslovnome smislu srpskohrvatski jezik ne može se razdvojiti na dva ili više jezika. Iako nacionalisti kao što je optuženi mogu inzistirati na uporabi „srpskoga“ ili „hrvatskoga“ ili „bosanskoga“ jezika, to su samo različite oznake koje se daju istomu članu južnoslavenskoga ogranka indoeuropske porodice jezika. Razlike u pisanju, sintaksi i izgovoru nisu dovoljno značajne da bi se „srpski“, „hrvatski“ i „bosanski“ tretirali kao odvojeni jezici. Svaka eventualna autonomija koja zaista postoji između

tih takozvanih „različitih jezika“, potječe od ideoloških i političkih vrijednosti koje su, sa znanstvenoga, jezikoslovnoga stajališta, bezvrijedne.“³

Dakle, svi oni koji hrvatski i srpski shvaćaju i vrjednuju kao dva jezika ili dva književna jezika, u tumačenju su Haškoga suda „nacionalisti“.

Naziv za pretpostavljeni jezik koji se u citiranoj odluci naziva „srpskohrvatskim“, na Haškome je sudu inače „BHS jezik“, što je kratica za „bosanski-hrvatski-srpski“ (BCS: Bosnian-Croatian-Serbian). Sudeći prema tekstovima na mrežnim stranicama Haškoga suda, ondje se taj jezik ostvaruje najradije u ijekavskoj srpskoj varijanti, no moguće su i druge kombinacije, pa ponekad i pojedini književni jezici pod uvjetom da se zovu, kako to ondje kažu i smatraju, zajedničkim „politički korektnim nazivom“ BHS odnosno BCS.

Treba pretpostaviti da će ulaskom Republike Hrvatske u EU hrvatski jezik postati njezinim punopravnim službenim jezikom jer je u temelje EU utkano načelo višejezičnosti i priznavanje službenih jezika pojedinih država. Međutim, odluka o tome ne ovisi samo o očekivanju Republike Hrvatske. Pored toga, već danas među zastupnicima u Europskome parlamentu ima onih koji traže da se hrvatskomu nakon ulaska RH u EU ne prizna punopravni status službenoga jezika EU. Hina je 20. ožujka 2007. objavila vijest o tome kako je velikobritanski zastupnik Charles Tannock u Europskome parlamentu reagirao na najavu hrvatskoga kao službenoga jezika i iznio prijedlog da jezike bivše Jugoslavije treba ujediniti kao nekoć u „srpsko-hrvatskome“. Geoffrey Hoon, britanski ministar za Europu, u svojem je intervjuu u Globusu (2007., br. 851) ublažio izjavu kolege Charlesa Tannocka i napomenuo da njegovo mišljenje „uopće nije važno“. Kaže da ne može „vjerovati da bi ikomu moglo biti onemogućeno da se u službenoj korespondenciji koristi materinskim jezikom“. Međutim, ni haškim optuženicima nitko ne onemogućuje da se u službenoj korespondenciji služe vlastitim materinskim jezikom, a u Hagu se, kao što smo vidjeli, ipak ne priznaje postojanje hrvatskoga kao posebnoga književnoga jezika. Tomu treba pridodati da prevoditeljska služba EU hrvatskim poslanstvima koja su u posjetu u Bruxellu ili Strassburgu ni danas ne prevodi samo na hrvatski književni jezik. U literaturi u kojoj se o tome govori, ne određuje se pobliže je li riječ o srpskome ili o nekakvoj srpsko-hrvatskoj mješavini. U pisanim oblicima prevođenja situacija je nešto bolja.

Vjerojatno zbog takvih problema i pitanja povezanih s njima, Uprava za međunarodnu suradnju Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa već je 2004. godine zatražila mišljenje HAZU „o statusu hrvatskoga jezika koje može poslužiti kao osnova za širu diplomatsku inicijativu“.⁴ HAZU je tim povodom u veljači 2005. objavila odmjereni i pomno sročenu Izjavu o položaju hrvatskoga jezika. Međutim,

³ <http://www.un.org/icty/bhs/cases/seselj/documents/docpros/ses-pros041123b3.htm>.

⁴ Vidi o tome intervju s Mislavom Ježićem u Vjesniku od 6. ožujka 2005.

ta je izjava poprilično oštro napadnuta u raznim glasilima, ne samo u Hrvatskoj, već i u inozemstvu, npr. u 10. broju Sarajevskih svezaka, u čemu su sudjelovali i utjecajni ljudi iz Hrvatske. Na mrežnim stranicama tog časopisa piše da taj časopis „uspostavlja pokidane veze i dijalog među institucijama kulture i kulturnim i javnim radnicima u regionu“.⁵ U opisu 10. broja kaže se sljedeće:

„Lingvisti iz regiona smatraju da jezik, nekad zvan srpskohrvatski/hrvatskosrpski, i dalje egzistira na području bivše Jugoslavije iako mnogi političari i lingvisti tvrde suprotno.“

U svezi s time treba podsjetiti i na to da se u posljednje vrijeme vodeći srpski jezikoslovci opet jako zalažu za ideju o jedinstvenome srpskohrvatskome jeziku. O tome je pisao Stjepan Babić u časopisu Fokus (13. i 20. travnja 2007.) i pokazao da ulaskom Hrvatske u EU hrvatski nije automatski priznat kao punopravni službeni jezik EU jer se o tome mora posebno raspravljati.

S obzirom na sve to, vidi se da bi put hrvatskoga od službenoga jezika Republike Hrvatske do službenoga i punopravnoga jezika EU mogao biti teži nego što se na prvi pogled čini da bi trebao biti.

Ako Republika Hrvatska uđe u EU tako da joj ondje kao nadomjestak hrvatskomu kao službenom jeziku bude barem djelomice nekakav BCS jezik, moglo bi se to negativno odraziti ne samo na položaj hrvatskoga u EU, već i na njegov položaj u Hrvatskoj. Naime, procijene li zainteresirani službenici u EU da bi se u Hrvatskoj divergentnim normiranjem moglo ugroziti „praktično“ jedinstvo BCS jezika, oni bi mogli poželjeti da se to ne dogodi pa će preko posrednika utjecati na normiranje hrvatskoga. Dosadašnja iskustva s višenacionalnim državnim zajednicama i s Haškim sudom govore nam da tu mogućnost treba shvatiti vrlo ozbiljno. Hrvatskoj jest mjesto u EU, no nije joj mjesto u njoj ako u njoj nema mjesta za hrvatski jezik kao njezin punopravni službeni jezik.

Sažetak

Mario Grčević, Hrvatski studiji, Zagreb

UDK 811.163.42/81'27, stručni rad

primljen 30. travnja 2008., prihvaćen za tisak 27. svibnja 2008.

Difficulties in the Recognition of the Croatian Language Abroad

The paper discusses the difficulties in the recognition of the Croatian language abroad. Special attention is paid to the status of the Croatian language at the International Tribunal for Former Yugoslavia in the Hague and to the questions of whether and how Croatian will become a fully valid official language in the EU once Croatia has become its member.

⁵ <http://www.media.ba/mediacentar/compiled/p735.htm> .

JOŠ O HRVATSKOME JEZIKU U EUROPSKOJ UNIJI

Uz članak Marija Grčevića

Objavljujemo članak Marija Grčevića iako se nekima može činiti da je on nakon pobjede hrvatskoga jezika u američkoj Kongresnoj knjižnici, o čemu smo pisali u prošlom broju, nepotreban, čak i štetan jer da temu vraća unazad.

Pobjeda u razgraničenju srpskoga i hrvatskoga jezika u Kongresnoj knjižnici, a time i u knjižničarstvu u cjelini, jest pobjeda, i to važna pobjeda, ali nije konačna. Valja naglasiti da je to samo jedna od pobjeda, jedna od dobivenih bitaka, ali rat još nije završen. Odavno smo pobijedili u knjižničarstvu jer je 1988. u Međunarodnoj organizaciji za standardizaciju (International Organization for Standardization, ISO) u njezin popis od 146 jezika ušao i hrvatski s kraticom *hr* (odakle je 1970. bila izbačena zauzimanjem beogradskih krugova), ravnopravno sa srpskom kraticom *sr*; iako je postojao i srpskohrvatski s kraticom *sh*. Svaki je od njih imao i svoj posebni broj prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji (UDK), srpski 861, hrvatski 862, a srpskohrvatski nije imao svojega posebnoga broja, već se izvodio iz srpskoga i hrvatskoga 861/862, i odonda su se dugo rabili ti posebni brojevi. Iako se u potpunosti ne snalazim u UDK brojevima, znam da su novom reformom UDK brojeva ti brojevi promijenjeni, ali su hrvatski i srpski zadržali svoje posebne brojeve, hrvatski 811.163.42, srpski 811.163.41. Odjek tih razlika u domaćoj i međunarodnoj javnosti nije bio gotovo nikakav. Protiv unitarističkih mišljenja i opasnosti da nam EU nametne srpskohrvatski jezik ili BCS jezik po uzoru na Međunarodni sud u Haagu već sam nekoliko puta pisao, a u ovom broju Mario Grčević navodi dva moja članka, ali ne navodi što sam tamo rekao pa moji razlozi ne dolaze do punoga odjeka jer tko bi išao tražiti i čitati stare članke, a da ih se tko živo sjeća, još je manje vjerojatno. Ipak je sigurno da rat za hrvatski jezik na svjetskoj razini nije još dobiven. Rat je ovdje možda prejaka riječ, ali stilski potrebna da se kaže da dobivena bitka ne znači još konačnu pobjedu, još nas čekaju mnogi grebeni, nadzemni i podzemni, a oni su toliko opasniji što neki na površini nisu vidljivi. Zato sam kanio pisati Ministarstvu vanjskih poslova da ih upozorim na te opasnosti. Sad mi se pružila prilika da to opet i javno kažem pa ću ponoviti neke misli koje sam već bio rekao i dodati nove.

Britanski zastupnik u Europskome parlamentu Charles Tannock jednom je prilikom rekao da se stanovnici Zapadnoga Balkana (napisano s velikim Z!) moraju dogovoriti o jednom jeziku u EU koji svi razumiju jer se zbog štednje ne mogu rabiti četiri jezika. U tome je smislu pitao i našu ministricu Anu Lovrin može li se pitanje jezika riješiti tako da se uvede nekadašnji srpsko-hrvatski jezik pa da ulaskom novih država EU ne dobije toliko novih jezika koji bi opteretili europski proračun. Ministrica je dobro odgovorila, ali prijetnja nije time otklonjena. Pietro Petrucci,

glasnogovornik europskoga povjerenika za višejezičnost Leonarda Orbana, rekao je da postoje četiri kriterija za uvođenje jednoga jezika kao službenoga u EU. Prvi je da taj jezik bude službeni u svojoj državi, drugi, da država zatraži da njezin jezik bude službeni i u EU, treći da dobije jednoglasni pristanak svih država članica, a četvrto, konačnu odluku donosi Vijeće EU. Znači da odluka ipak ne ovisi o nama samima, mi moramo samo paziti da učinimo što moramo i da postupak za priznanje posebnosti hrvatskoga jezika pokrenemo u pravo vrijeme i na pravome mjestu da nas događaji ne bi pretekli.

Pobjeda u Kongresnoj knjižnici jest pobjeda, ali do nje teško da bi došlo da hrvatsku inicijativu nije prihvatila i srpska strana. Tu mogućnost pretpostavlja i sam Tihomil Maštrović u članku Međunarodno priznanje hrvatskoga jezika, u prošlom broju Jezika:

„No, to vjerojatno ne bi bilo dostatno da zahtjev nisu podržale i supotpisale i komplementarne ustanove iz Srbije: Narodna biblioteka Srbije (Sreten Ugričić) i Institut za standardizaciju Srbije (Ivan Krstić). Time su stvorene važne pretpostavke za uspjeh našeg zahtjeva.“ (Jezik, god. 55., br. 4., str. 152.)

Branko Hanž odlučno prihvaća takvo mišljenje:

„Do ove izmjene ne bi došlo da zahtjev Nacionalne i sveučilišne knjižnice nisu poduprle i supotpisale spomenute ustanove iz Beograda.“¹

a razloge vidi u ovome:

„Srpska je strana zadovoljna jer su se dosad latinične knjige tiskane u Srbiji vodile kao hrvatske (zbog pisma) što nije odgovaralo srpskoj strani.“²

Nije dakle sigurno da će tako biti i pri ulasku Hrvatske u EU. Zbog brige za „štednju“, koja je zvonka parola u nekim krugovima EU kad je hrvatski jezik u pitanju, u tim se krugovima blagohotno čuju srpski unitaristički glasovi, pogotovu ako dolaze iz usta fakultetskih nastavnika, a takvih ima, npr. srpski jezikoslovac dr. Miloš Kovačević, dr. Branislav Ostojić, profesor Filozofskoga fakulteta u Nikšiću, dr. Miloš Okuka, sarajevski profesor koji već godinama živi i radi u Njemačkoj, a kao kruna svega je dr. Ivan Klajn koji je povodom rasprave o hrvatskome, srpskome i bošnjačkome jeziku izvalio, a da ni okom nije trepnuo:

„Tu se, dakle podrazumeva da je reč o jednom jeziku pod tri različita imena. Svi pametni lingvisti i kod nas i u Hrvatskoj i u BiH kažu daje to lingvistički jedan jezik, a tri politička jezika.“

¹ Hrvatsko slovo, 29. 8. 2006., str. 6.

² Isto.

A dr. Ivan Klajn nije bilo tko, nego najbolji suvremeni srpski jezikoslovac. Ne smeta mu što ne može navesti ni jednoga Hrvata, osim „pametne“ Snježane Kordić i što je on predsjednik Odbora za standardizaciju srpskog jezika, a nije srpskohrvatskoga. Taj je odbor jezikoslovno tijelo, a nije političko, odnosno koliko je dijelom i političko, to normu donosi samo za srpski jezik, a ne za srpskohrvatski, a norma je ono bitno po čemu se razlikuje srpski od hrvatskoga. Ivan Klajn u tome ne vidi nikakvu proturječnost pa kako će ju vidjeti neki strani jezikoslovci. Zato neki od njih lako prihvaćaju unitaristička rješenja. Mogao bih spomenuti neka našoj javnosti poznata imena, ali to ovdje nije važno jer to nije mišljenje samo tih pojedinaca, nego je to shvaćanje jedne određene struje, koja u međunarodnim razmjerima i nije tako slaba u protivljenju čuvanja hrvatskoga jezičnoga identiteta i u formalnoj ravnopravnosti naroda na jezičnoj razini kad su u pitanju jezici „Zapadnoga Balkana“. Zato u takvim prilikama moramo vidjeti da glatkom prihvaćanju hrvatskoga jezika kao jednoga od službenih jezika u EU stoje i određeni propisi i jake unitarističke struje, koje zbog jedne naše pobjede ne smijemo podcijeniti.

Sve se nekomu čuvanje jezičnoga identiteta, ravnopravnosti veoma bliskih jezika može činiti apstraktnim nadmudrivanjem, ali to ima i svoje praktične posljedice. Ako su hrvatski, srpski, bošnjački pa i crnogorski jezici jedan jezik, onda je svejedno iz koje sredine dolazi prevoditelj ili prevoditeljica. Tada se ne misli da tako olako uzeta prevoditeljica može doći do podataka koje može jednostrano uporabiti u korist svomu narodu, može biti upućena u ono što drugi ne može znati, pogotovu kad su neke sjednice zatvorene za javnost, a mogu biti od koristi njezinu narodu, jedna je ratna prevoditeljica bila svjedokinja na Haaškome sudu; čak ako se vode i neki poslovni dogovori o milijunskim iznosima, a angažirana je prevoditeljica druge strane; zatim angažirana prevoditeljica druge strane može prevoditi tako da prevođenje bude na štetu drugomu narodu „istoga“ jezika – neka je prevoditeljica izraz *U boj! U boj!* protumačila kao ustaški poklik; konačno može biti zaposlena na račun bilo kojega naroda i primati plaću na račun naroda kojemu je nesklona. Sve to nisu nevažni razlozi.

Jezik je i štit naroda kojemu pripada, a to ne mora biti vidljivo onima čiji jezik nije u pitanju.

Stjepan Babić